

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σύμβουλος Π.Ι.
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΗΣ, Μόνιμος Πάρεδρος Π.Ι.
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ, Πάρεδρος ε.θ. Π.Ι.
Μεσογείων 396, 153 41 Αγία Παρασκευή
Τηλ.: 210.6001003, 693.7016.661
email: syang@pi-schools.gr

Αγία Παρασκευή 4 Σεπτεμβρίου 2008

*Προς τον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
κ. Ευριπίδη Στυλιανίδη*

Κύριε Υπουργέ,

Είναι γεγονός ότι για παραπάνω από τριάντα χρόνια όλοι οι Σύμβουλοι και οι Πάρεδροι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου της Α/θμιας όσο και της Β/θμιας Εκπαίδευσης εργάστηκαν για τη βελτίωση και τον εκσυγχρονισμό του μαθήματος των Θρησκευτικών σε συνεργασία πάντοτε με υπηρεσιακούς παράγοντες του ΥΠΕΠΘ. Καρπός αυτής της εργασίας και συνεργασίας, που εναρμονίζεται απολύτως με το Σύνταγμα και τους νόμους, ήταν νέα αναλυτικά προγράμματα και σχολικά βιβλία, τα οποία είχαν θετική αποδοχή από τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τους γονείς τους. Στο πλαίσιο αυτό, το δικαίωμα απαλλαγής από το θρησκευτικό μάθημα ουδόλως εθίγη, αφού μπορούσαν με σύννομες διαδικασίες να εξαιρεθούν οι αλλόθρησκοι και οι ετερόδοξοι μαθητές.

Έτσι, η εγκύκλιος της 10ης Ιουλίου 2008, σχετικά με την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, μας αιφνιδίασε και μας προβλημάτισε. Γιατί, για πρώτη φορά, υποδηλώνεται ότι όλοι οι μαθητές έχουν δικαίωμα απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, αρκεί να το ζητήσουν, δίχως καμία περαιτέρω επεξήγηση. Στην ουσία, το μάθημα από υποχρεωτικό μετατρέπεται σε προαιρετικό και ενώ υπονοείται ο ομολογιακός του χαρακτήρας, ακόμη και οι ορθόδοξοι μαθητές μπορούν να απαλλάσσονται από τη διδασκαλία του. Οι δύο εγκύκλιοι που ακολούθησαν, 4-8-2008 και 26-8-1008, αντί να διευκρινίζουν και να απαντούν στα εύλογα ερωτήματα, επέτειναν την ασάφεια και, επιτρέψτε μας, τη σύγχυση.

Για τον λόγο αυτό, θα ήταν σκόπιμη η έκδοση νέας εγκυκλίου, στην οποία να βεβαιώνεται ο υποχρεωτικός χαρακτήρας του μαθήματος των Θρησκευτικών και να διευκρινίζεται ότι η απαλλαγή από αυτό αφορά λόγους θρησκευτικής συνείδησης, δηλαδή, περιπτώσεις αλλοθρήσκων και ετεροδόξων μαθητών που το επιθυμούν.

Στο συνημμένο υπόμνημά μας, αναλύονται τα σχετικά με το δικαίωμα της απαλλαγής, οι παιδαγωγικές και άλλες επιπτώσεις από τις τελευταίες ρυθμίσεις, ο χαρακτήρας και η φυσιολογία του ισχύοντος θρησκευτικού μαθήματος, καθώς και οι προοπτικές για μία περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του, ώστε με μια νέα και διευρυμένη νομιμοποιητική βάση να απευθύνεται και να ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκεύματος.

Με τιμή,

ΣΤΑΥΡΟΣ ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ, Σύμβουλος Π.Ι.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΤΑΘΗΣ, Μόνιμος Πάρεδρος Π.Ι.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΪΤΖΙΔΗΣ, Πάρεδρος ε.θ. Π.Ι.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΤΟΥ ΥΠΕΠΘ ΠΕΡΙ ΑΠΑΛΛΑΓΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

Το δικαίωμα της απαλλαγής

Το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος προβλέπει την καλλιέργεια και ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης των μαθητών στη δημόσια εκπαίδευση. Επειδή, όμως, σύμφωνα με το άρθρο 13 παρ. 1, «Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη» και «Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη...», για την θρησκευτική αγωγή προβλέπονται απαλλαγές και εξαιρέσεις, όταν ορισμένοι μαθητές ή οι κηδεμόνες τους το επιθυμούν. Η θρησκευτική ελευθερία, η οποία αποτελεί συνταγματική επιταγή αλλά και όρο του Ν. 1566, διασφαλίζεται στη δημόσια εκπαίδευση με τη γνώση και το διάλογο. Κι αυτό γιατί συχνά η έλλειψη γνώσης υπονομεύει τη θρησκευτική ελευθερία, καθώς καθιστά τον απληροφόρητο για το εν γένει θρησκευτικό φαινόμενο μαθητή ευάλωτο σε θρησκευτική παραπλάνηση. Ωστόσο, οι γονείς έχουν το δικαίωμα να εξασφαλίζουν για τα παιδιά τους μόρφωση και εκπαίδευση, η οποία να συμφωνεί με τις δικές τους θρησκευτικές και φιλοσοφικές πεποιθήσεις (Προσθ. Πρωτ. 1, αρθρ. 2 ΕΣΔΑ).

Για τους λόγους αυτούς, η θρησκευτική ελευθερία διασφαλίζεται στην εκπαίδευση και με το δικαίωμα της απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών. Όπως πάντοτε γινόταν και συνεχίζει να γίνεται στο ελληνικό δημόσιο σχολείο, δικαίωμα απαλλαγής από το μάθημα έχουν οι αλλόθρησκοι, οι ετερόδοξοι και εκείνοι οι μαθητές που, για σοβαρούς λόγους θρησκευτικής συνείδησης, το επιθυμούν. Ωστόσο, το μέτρο της απαλλαγής δεν μπορεί να ισχύει για όλους τους μαθητές, παρά τα όσα δήλωσε πρόσφατα ο Συνήγορος του Πολίτη. Γιατί όταν γενικεύεται η δυνατότητα απαλλαγής, χωρίς μάλιστα να απαιτείται εξήγηση, τότε ένα μάθημα που ανήκει στον κορμό των μαθημάτων γενικής παιδείας, όπως είναι το μάθημα των Θρησκευτικών, καθίσταται αυτομάτως μάθημα προαιρετικό.

Ευρωπαϊκή πραγματικότητα και το δικαίωμα στη γνώση

Το μάθημα των Θρησκευτικών είναι ενταγμένο από συστάσεως του ελληνικού κράτους στον κορμό των μαθημάτων του σχολείου, τα δε αναλυτικά προγράμματα του μαθήματος, όπως και όλων των άλλων μαθημάτων, είναι νόμος του κράτους. Από τότε μέχρι σήμερα, το μάθημα έχει αλλάξει πολλές φορές ύφος και περιεχόμενο, ανάλογα με τις εκάστοτε απαιτήσεις και τα δεδομένα της κάθε εποχής.

Όμως πάντοτε η ελληνική Πολιτεία είχε αυτή και όχι άλλος φορέας την εποπτεία, τον διαρκή έλεγχο, τον σχεδιασμό των προγραμμάτων σπουδών και των βιβλίων αλλά και τον διορισμό, την επιμόρφωση και αξιολόγηση των θεολόγων εκπαιδευτικών. Ακόμη, κατά το Σύνταγμα, η Πολιτεία μεριμνά ώστε, παρέχοντας θρησκευτική αγωγή, να μην παραβιάζεται η θρησκευτική ελευθερία κανενός.

Από τις βασικότερες επιδιώξεις της εκπαίδευσης στην Ευρωπαϊκή Ένωση είναι να εφοδιάσει τους μαθητές με τα στοιχεία εκείνα που είναι απαραίτητα, ώστε να ζήσουν αρμονικά στην πολυπολιτισμική κοινωνία της Ευρώπης. Να γνωρίσουν, δηλαδή, οι μαθητές, όχι μόνο τη δική τους θρησκευτική κληρονομιά, αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις και αξίες και άλλων ανθρώπων. Η επιδίωξη αυτή πέραν του ότι στοχεύει, με βάση τη γνώση, στο σχηματισμό μιας κοινωνίας ανεκτικότερης στην ετερότητα, υλοποιεί παράλληλα και **το δικαίωμα του παιδιού στη γνώση**.

Ασκώντας το έργο αυτό η Πολιτεία, μπορεί να προφυλάσσει το σχολείο από εκδηλώσεις θρησκευτικού φονταμενταλισμού και άλλες ακραίες εκδηλώσεις θρησκευτικής πίστης, αλλά και να αποτρέπει, στο μέτρο του δυνατού, την ανάπτυξη επικίνδυνων για το κοινωνικό σώμα θρησκευτικών ομάδων ή σεκτών.

Με τη διδασκαλία ενός καθαρά ομολογιακού μαθήματος, που θα είναι εκ των πραγμάτων προαιρετικό, ή κάθε θρησκείας σε χωριστή τάξη, μπορεί να εμφανιστεί στα σχολεία ένα πρωτόγνωρο για την Ελλάδα φαινόμενο, αυτό της **θρησκευτικής ομοσπονδοποίησης** του σχολείου. Η θρησκευτική ομοσπονδοποίηση του σχολείου μπορεί να οδηγήσει μεσοπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα στην εκχώρηση της ευθύνης του θρησκευτικού μαθήματος από την Πολιτεία στις επιμέρους θρησκευτικές κοινότητες. Θα είναι η χειρότερη εξέλιξη, δεδομένης της μόνιμης ροπής των θρησκείων και των Εκκλησιών προς τον *φονταμενταλισμό* και την *παραδοσιοκρατία*. Αν τούτο συσχετιστεί με το δεδομένο ιστορικό γεγονός ότι στα Βαλκάνια και στην νοτιοανατολική Ευρώπη η θρησκεία υπήρξε σχεδόν πάντα παράγων *εθνογένεσης*, απαιτείται να μελετηθούν σε βάθος οι ποικίλες παράμετροι ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Πολλαπλά ομολογιακά μαθήματα

Η διδασκαλία κάθε θρησκείας χωριστά θα σημαίνει και μian «επανομολογιοποίηση» των διαφόρων χριστιανικών Εκκλησιών, ομολογιών και κοινοτήτων στην Ελλάδα (Ρωμαιοκαθολικοί, ποικίλες προτεσταντικές κοινότητες, Αρμένιοι, Κόπτες κ.ά.), που ενδεχομένως θα απαιτήσουν την ιδιαίτερη διδασκαλία και προβολή της δικής τους ομολογίας. Επισημαίνεται ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

διά του τομέα των θεολόγων του, μετά από υπεύθυνο διάλογο, προχώρησε σε συμφωνία με την επιτροπή παιδείας της Συνόδου της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας στην Ελλάδα, ήδη από το 2005, προκειμένου να χρησιμοποιούν στις Κυκλάδες και στην Κέρκυρα και οι ρωμαιοκαθολικοί μαθητές γυμνασίου τα νέα διδακτικά βιβλία Θρησκευτικών του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

Το ισχύον θρησκευτικό μάθημα

Το υφιστάμενο μάθημα των θρησκευτικών, όπως και οι προσανατολισμοί και οι επιλογές της δημόσιας εκπαίδευσης, πέρασε από διάφορες φάσεις, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον μονοφωνικό ή κατηχητικό ή αυστηρά ομολογιακό. Σήμερα τείνει σταθερά να είναι ένα μάθημα ανοικτό και ανεκτικό προς τις άλλες χριστιανικές ομολογίες αλλά και τις άλλες θρησκείες με **γνωσιακό** και **παιδαγωγικό** χαρακτήρα.

Ως εκ τούτου, συνιστά γνωριμία με τα μορφωτικά αγαθά, τις αξίες και τον πολιτισμό που διαμόρφωσε ο Χριστιανισμός και η ορθόδοξη παράδοση, ενώ παράλληλα διδάσκεται το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά και οι μεγάλες θρησκευτικές παραδόσεις των λαών. Ακόμη, στο πλαίσιο του μαθήματος, τα κοινωνικά και υπαρξιακά προβλήματα του ανθρώπου προσεγγίζονται με πνεύμα διαλόγου, ελευθερίας και καταλλαγής, χωρίς ομολογιακή εμμονή, κατηχητισμό, φανατισμό ή μισαλλοδοξία. Με άλλα λόγια, το σύγχρονο μάθημα των Θρησκευτικών βοηθά στην κατανόηση της παράδοσης και εκφράζει τον θρησκευτικό πολιτισμό μας με σεβασμό προς κάθε ετερότητα.

Το μάθημα των Θρησκευτικών στη χώρα μας, ενταγμένο οργανικά στην παρεχόμενη από την Πολιτεία εκπαίδευση, διαλέγεται με τα άλλα μαθήματα στο πλαίσιο της διαθεματικής και διεπιστημονικής προσέγγισης της σχολικής γνώσης, η οποία αποσκοπεί στην καλλιέργεια ενός γνήσιου ανθρωπισμού. Η διαμόρφωση αξιών, στάσεων, η υπέρβαση των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και των διακρίσεων, η αποδοχή των διαφορών, η επίλυση των αντιπαλοτήτων, η ανάλυση και συζήτηση μεγάλων σύγχρονων προβλημάτων συνδέονται με τις αξίες και την υπαρξιακή στάση που προκύπτει από το ήθος της ελληνορθόδοξης παράδοσης.

Ως εκ της θέσεώς του στον κορμό των μαθημάτων, δεν μπορεί να είναι «μονοφωνικό» και «μονόπλευρο». Είναι γεγονός ότι ο διάλογος των μαθημάτων στην ελληνική σχολική πραγματικότητα, διαμόρφωσε τις τελευταίες δεκαετίες νέες δυνατότητες και νέους ορίζοντες στη διδασκαλία και του θρησκευτικού μαθήματος. Το θρησκευτικό μάθημα με σαφή τον γνωσιολογικό του χαρακτήρα και

απελευθερωμένο από την παλαιά αντίληψη που το ήθελε στενά ομολογιακό, κατηχητικό και ηθοπλαστικό, εγκεντρίζεται, πολλές φορές κριτικά και αυτοκριτικά, κυρίως, στα μορφωτικά και πολιτιστικά αγαθά της ελληνικής ορθόδοξης παράδοσης και του βυζαντινού πολιτισμού. Δίνοντας έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό, έχει συνάμα ανοικτούς ορίζοντες και διαλέγεται με τα ζητήματα και τις προτεραιότητες που θέτει ο ραγδαία μεταβαλλόμενος σύγχρονος κόσμος και πολιτισμός. Αναμφίβολα, λοιπόν, προσφέρει στην υπόθεση της παιδείας στον τόπο μας και έχει πολλά ακόμη να συνεισφέρει στο πλαίσιο της διαπολιτισμικής αγωγής.

Αν, λοιπόν, καθιερωθεί στο δημόσιο σχολείο προαιρετικό μάθημα Θρησκευτικών, τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος το υπάρχον θρησκευτικό μάθημα να προσανατολισθεί προς μια απόλυτα ομολογιακή και κατηχητική έκφραση. Στην περίπτωση αυτή, είναι φανερό ότι θα υποβαθμιστούν οι υπάρχουσες Θεολογικές Σχολές των Πανεπιστημίων, ενώ οι εκπαιδευτικοί που θα διδάσκουν ένα αμιγώς ορθόδοξο ομολογιακό θρησκευτικό μάθημα, αλλά και το ίδιο το περιεχόμενο του μαθήματος, δεν θα εποπτεύονται και ελέγχονται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας, αλλά απευθείας από την Εκκλησία.

Θεωρούμε σκόπιμο να αναφέρουμε εδώ ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, όταν το 2004 ο τότε Αρχιεπίσκοπος Αθηνών εξεδήλωσε πρόθεση κηδεμονίας του μαθήματος (βλ. περ. *Εκκλησία* Δεκ. 2004-Ιαν. 2005), απάντησε ότι «το θρησκευτικό μάθημα δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ειδικό μάθημα – με ό,τι αυτό συνεπάγεται – αλλά ως ένα κανονικό μάθημα του σχολικού προγράμματος». Ως εκ τούτου, το αναλυτικό πρόγραμμα και τα βιβλία των Θρησκευτικών, σύμφωνα με την σχετική νομοθεσία, «είναι έργο του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ως ανεξάρτητης δημόσιας υπηρεσίας, η οποία υπάγεται κατευθείαν στον Υπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων» και όχι της Εκκλησίας.

Εξάλλου, η αρνητική κριτική που δέχθηκαν πρόσφατα τα νέα βιβλία των Θρησκευτικών του Γυμνασίου από εκκλησιαστικούς κύκλους σχετίζεται κυρίως με τον μη ομολογιακό χαρακτήρα τους. Αντίθετα, η θετική κριτική την οποία εξέφρασαν ακαδημαϊκοί κύκλοι (Τμήμα Θεολογίας Α.Π.Θ.), εκπαιδευτικοί, μαθητές και γονείς σχετίζεται ακριβώς με τον ανοικτό, πλουραλιστικό και κυρίως με τον ορθό παιδαγωγικό και θεολογικό προσανατολισμό των νέων βιβλίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην πρόσφατη έρευνα της ΟΛΜΕ, το νέο βιβλίο Θρησκευτικών της Β΄ Γυμνασίου απέσπασε την πρώτη θέση μεταξύ όλων των νέων βιβλίων σύμφωνα με την κρίση των εκπαιδευτικών.

Θρησκευτική κατήχηση - όποιο κι αν είναι το θεματικό της περιεχόμενο - και δημόσιο σχολείο δεν μπορούν να συνδυαστούν στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές και πλουραλιστικές κοινωνίες. Αυτό, κατά τη γνώμη μας, θα πλήξει καίρια ένα ανοικτό, πλουραλιστικό, διαπολιτισμικό και ανεκτικό προς την ετερότητα θρησκευτικό μάθημα που χωράει, ενδιαφέρει και απευθύνεται σε όλους.

Προοπτικές περαιτέρω αλλαγής του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος των Θρησκευτικών

Το μάθημα των Θρησκευτικών δεν είναι κατήχηση ή μύηση στην ορθόδοξη χριστιανική πίστη, αλλά ένα από τα μαθήματα του σχολείου με ιδιαίτερο μορφωτικό και παιδαγωγικό περιεχόμενο. Για τον λόγο αυτό, δεν ορίζεται και δεν εποπτεύεται από καμία Εκκλησία, δόγμα ή ομολογία, ενώ η διδακτέα ύλη του καθορίζεται από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο και αποτελεί – όπως κάθε αναλυτικό πρόγραμμα διδασκαλίας – νόμο του κράτους. Ακόμη, ο τρόπος διδασκαλίας και αξιολόγησής του διέπεται από τις παιδαγωγικές και διδακτικές παραμέτρους που ισχύουν για όλα τα μαθήματα του Ελληνικού σχολείου.

Αν και το νομικό πλαίσιο που διέπει το μάθημα είναι απολύτως σαφές και ξεκάθαρο, η πραγματικότητα αυτή συχνά δεν γίνεται αντιληπτή. Συχνά, πρωτοβουλίες και πρακτικές στη σχολική πράξη τροφοδοτούν τη δημόσια κριτική, δυσχεραίνοντας την νηφάλια αντιμετώπιση. Σημειώνουμε εδώ με έμφαση ότι η κριτική και ο δημόσιος διάλογος, χαρακτηριστικά της δημοκρατικής πολιτείας, είναι όχι μόνο ευπρόσδεκτα αλλά και επιθυμητά. Ο διάλογος, όμως, και η κριτική γίνονται μόνο όταν ένα μάθημα του σχολείου είναι έτσι θεσμοθετημένο, ώστε να είναι ανοικτό και να αφορά όλους τους μαθητές. Διαφορετικά, και εφόσον η Πολιτεία δεν σχεδιάζει ούτε εποπτεύει, το μάθημα γίνεται κλειστό και, άρα, ανεξέλεγκτο.

Συνεπώς, απαιτείται άμεσα περαιτέρω αλλαγή του θεσμικού πλαισίου και της νομιμοποιητικής βάσης του μαθήματος, ώστε ρητά και εκπεφρασμένα να μην θεωρείται πλέον θρησκευτική κατήχηση ή ομολογιακό μάθημα, αλλά ένα μάθημα με σαφώς ανοικτό, πλουραλιστικό και μορφωτικό-γνωσιολογικό περιεχόμενο. **Ως βάση του μπορεί να χρησιμοποιηθεί το θρησκευτικό φαινόμενο γενικά, οι μεγάλες θρησκείες του κόσμου, ο Χριστιανισμός και η Ορθοδοξία ειδικότερα, με έμφαση στην ιστορία και στον πολιτισμό.** Τούτο, άλλωστε, ισχύει εν πολλοίς και στα υπάρχοντα αναλυτικά προγράμματα και βιβλία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν

υπάρχουν περιθώρια για εκσυγχρονισμό και προσαρμογή στα σημερινά δεδομένα, τόσο του χαρακτήρα όσο και του περιεχομένου του μαθήματος, όπως άλλωστε οι ίδιοι οι θεολόγοι-εκπαιδευτικοί έχουν επισημάνει σε συνέδρια των τελευταίων ετών με κεντρικό άξονα τον παραπάνω προβληματισμό.

Οι μαθητές οφείλουν να προσεγγίζουν τα παραπάνω από ιστορική και πολιτισμική σκοπιά, όχι μόνο για να γνωρίζουν τη δική τους θρησκευτική παράδοση αλλά και τις θρησκευτικές παραδόσεις των άλλων ανθρώπων με τους οποίους διαβιούν στις σύγχρονες ανοικτές και πολυπολιτισμικές κοινωνίες. **Μετά την τυπική αλλαγή του θεσμικού πλαισίου του μαθήματος, η θρησκευτική αγωγή δεν θα συνιστά παραβίαση της θρησκευτικής ελευθερίας κανενός μαθητή. Αντίθετα, θα απευθύνεται και θα ενδιαφέρει όλους τους μαθητές, ανεξαρτήτως ομολογίας ή θρησκεύματος.**

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, οι Εθνικές Ανεξάρτητες Αρχές και οι ρυθμίσεις στη σχολική πράξη μετά την απαλλαγή από τα Θρησκευτικά

Με δεδομένο ότι κανείς δεν γνωρίζει καλύτερα τη σχολική καθημερινότητα από τους μαχόμενους εκπαιδευτικούς, σημειώνουμε τα εξής:

1. Οι δικαστικές αποφάσεις και οι γνωμοδοτήσεις των Ανεξάρτητων Αρχών ορίζουν ένα πλαίσιο δράσης. Η Διοίκηση θα πρέπει με προσεκτικές από κάθε άποψη διαδικασίες να τις υλοποιήσει. Πάντως, ο σχεδιασμός και η στρατηγική της εκπαίδευσης, αλλά και η κατάρτιση των αναλυτικών προγραμμάτων και η σύνταξη των σχολικών βιβλίων είναι έργο και ευθύνη της επιστημονικής, παιδαγωγικής και εκπαιδευτικής κοινότητας, η οποία εκφράζεται από τα θεσμοθετημένα όργανα της Πολιτείας. Όπου, για κάθε ζήτημα της εκπαίδευσης, γίνεται ευρεία συζήτηση, αντιπαράθεση απόψεων, ουσιαστικά ένας εθνικός διάλογος. Οι αποφάσεις και τα πορίσματα που αφορούν κάθε μάθημα, άρα και το μάθημα των Θρησκευτικών, λαμβάνονται σε ολομέλειες θεσμοθετημένων οργάνων, τα οποία έχουν κύριο μέλημα την εφαρμογή των νόμων της Πολιτείας, την αναπλαισίωση της επιστημονικής γνώσης και την κοινωνική πραγματικότητα.
2. Με βάση την μέχρι τώρα σχολική εμπειρία, επισημαίνεται ότι θα υπάρξουν ποικίλα προβλήματα, γιατί ακόμη και οι προβλεπόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών με

διαφορετικό διδακτικό αντικείμενο δεν μπορεί αυτονόητα να υλοποιηθούν στην σχολική πράξη και λειτουργία. Επιπλέον, θα υπάρξουν προβλήματα και μεταξύ συναδέλφων σχετικά με το ποιος, πώς και πότε θα αναπληρώνει τις ώρες απαλλαγής από τα Θρησκευτικά, με αποτέλεσμα οι μαθητές να παραμένουν τελικά εκτός μαθήματος.

3. Η διαδικασία απαλλαγής θα πρέπει να ελέγχεται από τον Διευθυντή του σχολείου, όπως προέβλεπε και συνιστούσε και η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ώστε πράγματι να απαλλάσσεται ο μαθητής που επικαλείται λόγους θρησκευτικής συνείδησης και να αποκλειστεί η περίπτωση απαλλαγής για λόγους «ευκολίας» (ένα μάθημα λιγότερο, κενό κ.ά.).
4. Σε καμία περίπτωση δεν θα πρέπει να αλλάζει το ωρολόγιο πρόγραμμα, ώστε οι μαθητές που απαλλάσσονται από τα Θρησκευτικά να αποχωρούν από το σχολείο νωρίτερα.
5. Οι μαθητές που απαλλάσσονται από το μάθημα των Θρησκευτικών δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να περιφέρονται εντός ή εκτός του Σχολείου, όχι μόνο για λόγους ασφαλείας των ίδιων, αλλά και για την εύρυθμη λειτουργία του Σχολείου.

Όσον αφορά την τελευταία εγκύκλιο (26-8-08), η οποία ορίζει τα σχετικά με την παιδαγωγική απασχόληση των απαλλαγέντων από το μάθημα των Θρησκευτικών, δεν διευκρινίζεται σαφώς, αν και οι ορθόδοξοι μαθητές, πέρα από τους αλλόθρησκους ή ετερόδοξους, μπορούν να απαλλάσσονται (ή όχι) και άρα να παρακολουθούν υποχρεωτικά (ή όχι) κάποιο άλλο διδακτικό αντικείμενο.

Εφόσον ισχύσουν και οι δύο προηγούμενες εγκύκλιοι, είναι σαφές ότι το δικαίωμα της απαλλαγής μπορεί να χρησιμοποιηθεί τυπικά και ουσιαστικά και από τους ορθόδοξους μαθητές.

Ακόμη, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις για την απασχόληση των απαλλαγέντων από τα Θρησκευτικά μαθητών, όχι μόνο είναι πολύ δύσκολο έως και εντελώς αδύνατον να εφαρμοστούν στην πράξη, αλλά θα προκαλέσουν μόνο σύγχυση και αναστάτωση στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου και στο παιδαγωγικό κλίμα κάθε τάξης. Επιπλέον, μπορεί να επιτείνουν αυτό που προσπαθεί να θεραπεύσει η εγκύκλιος περί απαλλαγής, δηλαδή, την αξίωση αποκάλυψης των ατομικών θρησκευτικών πεποιθήσεων, επιτυγχάνοντας τα εντελώς αντίθετα, δηλαδή τον διαχωρισμό και τις διακρίσεις μεταξύ των μαθητών.

Νέα δεδομένα στα σχολεία;

Με την εκτεταμένη αυτή δυνατότητα απαλλαγής από το μάθημα των Θρησκευτικών, εισάγονται κυριολεκτικά νέα δεδομένα στο σχολείο και στον σχολικό πολιτισμό. Εισάγεται, στην κυριολεξία, ένα σύστημα για μαθητές δύο ταχυτήτων, εκείνων που θα έχουν λιγότερα μαθήματα και, άρα, θα έχουν περισσότερα κενά και όσων θα έχουν περισσότερα μαθήματα και δεν θα έχουν κενά κ.λπ. Επιπλέον, οι μαθητές, ούτως ή άλλως, στιγματίζονται με την απαλλαγή ή την μη απαλλαγή, ενώ διακυβεύεται η θέση και το παιδαγωγικό status του δημόσιου σχολείου. Όταν, όμως, ένα μάθημα αμφισβητείται πολλαπλώς, με την δυνατότητα της εύκολης απαλλαγής από αυτό, πολλά μπορεί να συμβαίνουν σε κάθε σχολείο.

Κατά την διδακτική πράξη, π.χ. είναι δυνατό άλλοτε να σκληραίνει και να στενεύει φανατικά ο ομολογιακός του χαρακτήρας και, άλλοτε, για τους ίδιους λόγους, να διολισθαίνει σε μίαν ανεξέλεγκτη κατάσταση. Ακόμη, υπάρχει το ενδεχόμενο πολλοί γονείς για λόγους ευσέβειας, δηλαδή, εκ του αντιθέτου λόγου κινούμενοι, να ζητούν την απαλλαγή των παιδιών τους από τα Θρησκευτικά, γιατί, απλώς, δεν θα συμφωνούν με την μη ομολογιακή ή ακραιφνώς παραδοσιακή και ορθόδοξη γραμμή στη διδασκαλία του θεολόγου εκπαιδευτικού. Ένας σημαντικός αριθμός μαθητών, ενδεχομένως, να απαλλάσσεται από τα Θρησκευτικά, για να έχει ένα μάθημα λιγότερο, για να σχολάει νωρίτερα, για να έχει κενό κ.λπ.. Η τραγελαφική αυτή κατάσταση θα σημάνει γελοιοποίηση του μαθήματος, αλλά και των διδασκόντων με αρνητικές συνέπειες στο παιδαγωγικό κλίμα και στην καθημερινότητα του σχολείου.

Επίσης, σοβαρό ζήτημα θα προκύψει αναπόφευκτα και για τους διδάσκοντες το μάθημα καθηγητές θεολόγους. Είναι και αυτοί, όπως είναι ο Συνήγορος του Πολίτη, οι γονείς και οι μαθητές που επιθυμούν να εξαιρεθούν από τη διδασκαλία των Θρησκευτικών, Έλληνες πολίτες, υπάλληλοι του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, με υποχρεώσεις προς την Πολιτεία αλλά και με δικαιώματα.

Συνοψίζοντας, το μάθημα των Θρησκευτικών δεν αποτελεί μύηση σε μια εθνοκεντρική ή ομολογιακή ορθοδοξία, αλλά αποτελεί γνώση και μελέτη του Χριστιανισμού ως βιβλικής ιστορίας και βιβλικού λόγου, ως ορθόδοξης χριστιανικής παράδοσης και ως πολιτιστικής έκφρασης σε οικουμενικό πλαίσιο. Συνάμα, στις μεγαλύτερες τάξεις επιδιώκεται η γνωριμία με τη θρησκεία ως πανανθρώπινο φαινόμενο καθώς και με τα μεγάλα θρησκευόμενα ανά τον κόσμο, αλλά και η σπουδή μιας σειράς από θέματα χριστιανικής ηθικής με επίκεντρο την ελευθερία, την ευθύνη

και την ακεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και με κριτικές αναφορές στα σύγχρονα υπαρξιακά και κοινωνικά προβλήματα. Σε στενό σύνδεσμο με τη συνέχεια και την παράδοση του ελληνικού πολιτισμού, το μάθημα των Θρησκευτικών είναι, και οφείλει να συνεχίσει να είναι, κριτικό για κάθε μορφή θρησκευτικής παθολογίας, ανταποκρινόμενο στις ανάγκες μιας ελεύθερης πλουραλιστικής δημοκρατικής κοινωνίας.

Είναι βέβαιο ότι η μετατροπή του σε προαιρετικό ή και αμφισβητούμενο μάθημα θα υποβαθμίσει σε όλο το ελληνικό δημόσιο σχολείο τη γνωριμία, την αντίληψη και τη θέση της Ορθοδοξίας στην ελληνική παράδοση και πολιτιστική κληρονομιά.

Το διοικητικό πλαίσιο δεν είναι ανεξάρτητο από το παιδαγωγικό

Στο δημόσιο σχολείο, ευαίσθητα ζητήματα, όπως είναι η ταυτότητα και η φυσιογνωμία ενός μαθήματος, ο υποχρεωτικός ή προαιρετικός του χαρακτήρας, δύσκολα αντιμετωπίζονται με υπηρεσιακές και γραφειοκρατικές αποφάσεις, δίχως να έχουν προηγουμένως αναλυθεί και ζυγιστεί οι επιπτώσεις τους στο παιδαγωγικό πλαίσιο και κλίμα του συγκεκριμένου μαθήματος, στην καθημερινή λειτουργία του σχολείου, στην εν γένει σχολική ζωή, στα λειτουργικά προβλήματα αλλά και τα νέα δεδομένα, τα οποία κατ' ανάγκη θα συνεπιφέρουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Οποιαδήποτε παρέμβαση ή αλλαγή στο διοικητικό πλαίσιο της εκπαίδευσης έχει άμεσες επιπτώσεις και στο παιδαγωγικό.

Για όλους αυτούς τους λόγους θα έπρεπε, πριν συνταχτεί η αρχική εγκύκλιος και οι διευκρινίσεις που ακολούθησαν για την απαλλαγή από το μάθημα των Θρησκευτικών, μια ειδική επιτροπή (Θεολόγοι του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, Σχολικοί Σύμβουλοι, Νομικός Σύμβουλος του ΥΠΕΠΘ, υπηρεσιακοί παράγοντες του ΥΠΕΠΘ, ΥΠΕΞ κ.ά.) να έχει μελετήσει το ζήτημα σε βάθος και από κάθε πλευρά, φροντίζοντας ώστε οι προτάσεις και οι προτεινόμενες λύσεις να είναι συμβατές με το Σύνταγμα, τον Ν. 1566, τις συστάσεις του Συνηγόρου του Πολίτη, την αρχή της ανεξιθρησκίας, την πραγματικότητα των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο, αλλά και το όλο παιδαγωγικό πλαίσιο και τον υποχρεωτικό χαρακτήρα του μαθήματος. Ωστόσο, η επιτροπή αυτή μπορεί να συνέλθει ακόμη και τώρα, για να επεξεργαστεί ένα ενιαίο και τελικό πλαίσιο σχετικά με το ζήτημα της απαλλαγής.